

Література

Воронина О. А. Теоретико-методологические основы гендерных исследований / О. А. Воронина // Теория и методология гендерных исследований : [курс лекций] / под общ. ред. О. А. Ворониной. – М. : МЦГИ–МВШСЭН–МФФ, 2001. – С. 13–95. *Горошко Е.И.* Языковое сознание: гендерная парадигма Текст. / Елена Ивановна Горошко. – М. - Харьков: ИД «ИНЖЭК», 2003. – 440 с. *Селиванова О. С.* Гендерные стереотипы как способ репрезентации патриархальной культуры: социально-философский анализ : дис. на соискание науч. степени канд. филос. наук : спец. 09.00.11 “Социальная философия” / Ольга Сергеевна Селиванова. – Екатеринбург, 2006. – 183 с. *Montecinos M.* Los mitos de Chile / Sonia Montecino. – Santiago de Chile : Random House Mondadori, 2003. – 561 p. *Moreno Cabrera J.C.* Acerca de la discriminación de la mujer y de los lingüistas en la sociedad. Reflexiones críticas / Juan Carlos Moreno Cabrera. – Barcelona : Anthropos, 2012. – 265 p.

УДК 81:1

АФАНАСЬЕВА О.М.*(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)***ПОВЕДІНКОВІ СТЕРЕОТИПИ У КОМУНІКАТИВНОМУ АСПЕКТІ**

Статтю присвячено аналізу сучасних підходів до дослідження фіксованих форм комунікативної поведінки, понять норми, етикету, ритуалу, стереотипу у гуманітарних науках та лінгвокультурології. Виділено та проілюстровано низку соціокультурних вимірів та лінгвопрагматичних аспектів їх вияву та опису, які складають структуру комунікативної поведінки та дозволяють виявити її етикетно-ритуальну, стереотипну складову

Ключові слова: комунікативна поведінка, регламентація, норма, етикет, ритуал, стереотип.

Афанасьева О.Н. Поведенческие стереотипы в коммуникативном аспекте. Статья посвящена анализу современных подходов к исследованию фиксированных форм коммуникативного поведения, понятий нормы, этикета, стереотипа в гуманитарных науках и лингвокультурологии. Выделены и проиллюстрированы ряд социокультурных измерений и лингвопрагматических аспектов их проявления и описания, которые составляют основу коммуникативного поведения и позволяют выявить его этикетно-ритуальную, стереотипную составляющую.

Ключевые слова: коммуникативное поведение, регламентация, норма, этикет, ритуал, стереотип.

Afanasyeva O.N Behavioral stereotypes in the communicative aspect. This article analyzes the current approaches to research of the fixed forms of communicative behavior, concepts of the norm, etiquette, stereotype in the humanities and cultural linguistics. The article highlights and illustrates a number of socio-cultural dimensions, linguistic and pragmatic aspects of their manifestations and description which form the basis of communicative behavior and allow detecting its ethical, ritual and stereotype component.

Key words: communicative behavior, regulation, norm, etiquette, ritual, stereotype.

Дослідження комунікативної поведінки людини є в наш час одним із пріоритетних напрямків комунікативної лінгвістики, лінгвокультурології, етнолінгвістики та лінгвопрагматики. Актуальність цього напрямку сучасних мовознавчих студій зумовлено потребами вивчення та опису комунікативної поведінки в різних суспільних практиках, необхідністю розробки лінгвопрагматичних засад аналізу поведінкових моделей у тих чи інших комунікативних ситуаціях. Серед основних проблем дослідження комунікативної поведінки постає питання комунікативної регламентації у різних її аспектах, серед яких – проблема стереотипу у поведінкових проявах людської особистості в контексті спілкування.

Метою даної статті є окреслення ситуаційного поля регламентованих форм поведінки мовця у площині лінгвокомунікативного підходу, що зумовлює розв'язання таких **завдань**, як аналіз сучасних підходів до вивчення понять поведінкової норми, етикету, ритуалу і стереотипу та визначення основних лінгвопрагматичних рис стереотипних виявів у комунікативній поведінці.

Об'єктом дослідження є комунікативна поведінка людини, а його **предметом** – лінгвокомунікативні особливості стереотипної комунікативної поведінки.

Теоретичними джерелами для розробки цієї проблеми слугували новітні дослідження в галузі теорії комунікації, лінгвопрагматики, лінгвокультурології, праці з соціології, психології та соціальної психології. Серед робіт, які започаткували вивчення комунікативної поведінки у лінгвокультурологічному аспекті, слід зазначити наукові розвідки Й.А.Стерніна, Ю.Є.Прохорова, М.А.Стерніної та ін. У потрактуванні цих учених, поняття норми вводиться в саме визначення феномену комунікативної поведінки. Так, за визначенням Й. А. Стерніна, комунікативна поведінка є сукупністю норм і традицій спілкування певної

групи людей [Стернин 2000, с.10]. При цьому наголошується на групових, національно-культурних ознаках комунікативної поведінки, виділяється окремо національна комунікативна поведінка, яка є сукупністю норм і традицій спілкування певної лінгвокультурної спільноти [там само].

Регламентация поведінки членів спільноти, зокрема її комунікативного аспекту, відбувається протягом усієї історії існування цієї спільноти і спирається як на історично обумовлені традиції, так і на етнонаціональну специфіку її культури. Результатом такої регламентації є формування певних поведінкових норм, які охоплюють усі аспекти життєдіяльності суспільства. Така регламентація набуває форми етикету, культури поведінки і спілкування, стандарту, шаблону, зразку, моделі, стереотипу, ритуалу. У загальноприйнятому визначенні, наведеному у Вікіпедії, культура поведінки — це сукупність форм щоденної поведінки людини (у побуті, у спілкуванні з іншими людьми), у яких знаходять зовнішнє вираження моральні та естетичні норми такої поведінки. Культура поведінки не буває поза культурою спілкування, і навпаки. Мовленнєвий етикет — важливий компонент національної культури. У мові, мовленнєвій поведінці, усталених формулах (стереотипах) сформувався багатий народний досвід, неповторність звичаїв.

З погляду сучасних гуманітарних наук, основними компонентами культури, що впливають на регуляцію поведінки, є цінності, норми, санкції. В основу поняття «цінності» покладено наявність у певних предметах, явищах ознак і властивостей, які відображають їхню значущість для людини чи суспільства. Система цінностей подає модель, спосіб життя і функціонує у вигляді стереотипів поведінки. Практичним втіленням цінностей є норми [Гук, с. 175].

Як зазначає О. Ф. Гук, соціальні норми можна розглядати як вимоги суспільства до особи, в яких визначено об'єми, характер, а також кордони можливого і припустимого в її поведінці. Оскільки норма несе в собі вимоги обов'язкового виконання, в ситуаціях вибору це призводить до зіткнення особистісних і суспільно-нормативних мотивів, у результаті чого відбувається їх корегування і здійснення вибору особистістю. Цінності захищаються нормами. Таку ж роль, але відносно норм, виконують санкції. Санкції стежать за діями у яких виражається ставлення до норми: якщо норма порушується – призначається негативна санкція (покарання), дотримання норми передбачає позитивну санкцію (винагороду) [там само].

Поняття норми привертає особливу увагу різних суспільно-політичних, правознавчих, мовознавчих галузей сучасної науки. З погляду сучасних правових наук, цілісна динамічна система соціальних норм є необхідною умовою життя суспільства і функціонування держави, об'єднань громадян та окремого індивіда, а система соціальних норм відображає досягнутий ступінь економічного, соціально-політичного і духовного розвитку суспільства, історичні та національні особливості держави. Норма — це завжди певні правила поведінки, які встановлюють, зобов'язують, забороняють, дозволяють ті чи інші дії у певних умовах, одночасно вони є засобом суспільного чи державного контролю за поведінкою суб'єктів. [Зайчук 2006]. У соціологічній перспективі соціальні норми визначаються як конвенційні, тобто прийняті в певній групі чи спільноті правила, які приписують або забороняють якусь поведінку, діяльність, дію [Большой психологический словарь 2002, с.302], а культура поведінки розуміється як сукупність духовних цінностей, правил, норм, які регулюють характер взаємовідносин між людьми і слугують для того, щоб полегшити їх входження в суспільство, зробити умови спілкування з оточуючими приємними і зручними [Гук, с.175-178].

У філософії культура поведінки розглядається як сфера становлення, розвитку і соціалізації людини, яка охоплює певну систему цінностей, що втілюються у поведінкових нормах і правилах. Тим самим у культурних нормах віддзеркалюються вимоги суспільства до поведінки людей, визначаються межі дій і вчинків, які сприяють успішному розвитку не лише особистості, але й суспільства загалом. Людську поведінку нерозривно пов'язано з функціонуванням культури, що передбачає опанування і засвоєння індивідом її цінностей.

Основа етичного підходу до поведінки полягає у тому, що будь-які вчинки людини підлягають моральній оцінці і можуть бути морально кваліфіковані. Отже, під культурою поведінки у філософії, соціології розуміють спосіб організації особистістю власних дій і вчинків, що забезпечують її гармонійний розвиток і не суперечать інтересам суспільства. Разом із тим, у психології процес становлення культури поведінки пов'язується з процесом соціалізації особистості, а саме адаптацією індивіда до навколишнього світу, засвоєнням і відтворенням системи знань, норм і цінностей, які дозволяють індивіду бути повноцінним членом суспільства, розвитком людини у взаємодії з навколишнім світом. Крім того, культура поведінки пов'язується з розвитком емоційної саморегуляції і визначається як культура емоційної стриманості особистості, а психологічною основою її є наявність внутрішньої мотивації діяльності [там само].

В етиці поняття «культура поведінки» трактується у широкому та вузькому значеннях. У широкому розумінні воно включає «всі галузі внутрішньої та зовнішньої культури людини: етикет, культура побуту, естетичні засоби належної людині міміки, пантоміміки, виразів обличчя та рухів тіла». У вузькому розумінні, це «сукупність форм повсякденної поведінки людини, в яких знаходять зовнішнє вираження моральні та естетичні норми цієї поведінки». Культура поведінки пов'язується також з манерами, які регулюються етикетом. [там само]

Етикетно-ритуальний аспект комунікативної поведінки відноситься до стереотипних, адже, з одного боку, його зумовлено суспільними уявленнями, системою цінностей і оцінок, які втілюються передусім у суспільних, національних стереотипах, а з іншого – вияви такої поведінки фіксуються, закріплюються у певних стереотипних сценаріях, мовленнєво-комунікативних формулах.

У цій понятійній парадигмі стереотип та його мовленнєві, когнітивні, культурні вияви набули особливого значення. Дослідження стереотипів ведуться у психологічному, філософському, соціологічному, культурологічному, етнографічному, антропологічному, лінгвокогнітивному, соціолінгвістичному планах (Г. В. Олпорт, Г. Теджфел, О. А. Іванова, А. К. Байбурін, В. А. Маслова, Ю. В. Бромлей, А. Буайє, Н. Б. Годзь, П. Дінцельбахер та ін.). Серед новітніх робіт, у яких у лінгвокогнітивному та лінгвокультурологічному аспектах розглядаються національні стереотипи, слід зазначити праці Т.Л. Кацберт, М.Р.Гарєєвої та ін. Як зазначає Т.Л.Кацберт, стереотипи впливають на комунікативну поведінку учасників комунікації та викликають очікування певної поведінки від інших, які здатні підтверджуватися у діях. Такі властивості стереотипів дають підстави вважати їх важливою складовою сучасного комунікативного простору [Кацберт 2008, с.3]. У цій перспективі особливого значення вивчення стереотипів набуває у дослідженнях з міжкультурної комунікації (А. Д. Белова, А. Вежбицька, І. О. Голубовська, Т. Г. Грушевицька, Д. Б. Гудков, А. Е. Левицький, Г. Г. Почепцов, Ю. Є. Прохоров, С. Г. Тер-Мінасова та ін.).

Етнокультурні та соціальні стереотипи зумовлюють і поведінкові схеми, які відповідно є національно та соціально маркованими. Вони зазвичай є соціокультурною основою правил та обмежень поведінкового плану, передусім комунікативного ракурсу поведінки, сукупність яких виступає як етикет, культура поведінки членів певної спільноти.

Стереотипи виконують різні функції [Грушевицька 2003, с.216-219], серед яких особливо значущими для нашого дослідження є *орієнтувальна функція*, адже за допомогою стереотипізації створюється спрощене сприйняття навколишнього світу, що дозволяє досить швидко диференціювати людей по групах на основі стереотипних ознак, очікуючи від них певної поведінки, та *функція впливу на конструювання реальності*, яка дозволяє дати оцінне порівняння різних етнічних чи соціальних груп і тим самим захистити традиції, погляди, цінності своєї групи.

Розвиваючи погляди Ю. М. Лотмана, А. К. Байбурін зауважує, що поведінка людини є варіативною і різноманітною. Водночас вона є типізованою, тобто підлягає нормам, розробленим у суспільстві і тому стандартною у багатьох відношеннях. Таке становище є результатом дії двох протилежно направлених тенденцій: відцентрової, яка виявляється в

різноманітності поведінки, зростанні її варіативності, що виражає індивідуальні особливості, свого роду «стилістику» поведінки. Проте багатоманітність поведінки ніколи не буває абсолютною, адже тоді неможливим було б спілкування людей, їх об'єднання в різного роду соціальні утворення). На впорядкування різнорідних варіантів поведінки спрямовано протилежну (доцентрову) тенденцію до уніфікації поведінки, її типізації, розробки загальноприйнятих схем і стандартів поведінки. Ця друга тенденція виражається в тому, що будь-яке суспільство, піклуючись про свою цілісність, розробляє систему соціальних кодів (програм) поведінки, приписуваних його членам [Байбурин 1993, с.5]. До стереотипізованих форм поведінки включають будь-які відносно стійкі, повторювані акти діяльності, які слугують засобом передачі соціального досвіду. До них зазвичай відносять обряди, звичаї, етикет, ритуали та багато інших інтерактивних чітко структурованих процесів, які підлягають певній регламентації.

Особливу увагу сучасні дослідники приділяють етикету, який регулює поведінку людини в стандартних ситуаціях, таких як звертання, вітання, прощання, знайомство, вибачення, подяка, привітання, утішення, порада, комплімент, тощо [Карасик 2002, с.89]. В.І. Карасик розглядає етикет як стандартну офіційну поведінку людей, яка є специфічним способом вираження соціального статусу людини, як норму, що представляє багатомірне утворення, яке включає універсальний етичний план, план пріоритетних порядків, план етикетного вираження, дистанційний план, план варіативності, культурно-специфічний план і т.д. Розгортаючись на соціальній дистанції між учасниками спілкування, етикет включає вербальні та невербальні засоби вираження і виявляється в поведінковому і нормативному аспектах [там само, с.106]. У свою чергу, Н.І.Формановська пропонує розуміти під мовленнєвим етикетом соціально задані і національно специфічні регуляційні правила мовленнєвої поведінки в ситуаціях встановлення, підтримання і розмикання контакту комунікантів згідно їх статусно-рольових й особистісних стосунків в офіційній і неофіційній обстановці спілкування. [Формановская 2002, с.177].

На думку В. І. Карасика, призначення етикету, не зводиться до однієї функції. Етикетне спілкування дозволяє, застосовуючи стандартні, формульні засоби, переключати увагу комунікантів на змістовий аспект міжособистісних стосунків або на інформаційний обмін, встановлювати кордони комунікативної дистанції і тим самим дає можливість учасникам спілкування зберегти лице в умовах контакту представників різних соціальних груп чи недостатньо знайомих людей. Стандартизація поведінки засновується на повторюваність подібних ситуацій, які викликають схожу реакцію. Як вважає учений, в соціальному плані доцільно протиставляти стандартну етикетну і стандартну неетикетну поведінку, тому стандартне персональне і стандартне соціальне спілкування можна протиставити як неетикетне й етикетне [Карасик 2002, с.90].

Іншою формою вияву традиціоналізму поведінки є її ритуалізований характер. З погляду соціологів й етнографів, існують ритуали традиційної культури і ритуали сучасної соціальної групи. Ритуалізація допомагає людині органічно існувати всередині своєї рідної культури, вбудуватися в систему соціальних відносин іншої культури; через ритуал осягаються таємниці соціальних ієрархій і субкультур [Емельянов 2003, с.8]. За Е. Дюркгеймом, усі ритуали поділяються на негативні і позитивні. Негативні є системою заборон, що в царині релігійних ритуалів має на меті розмежувати світ сакральний і світ профанний. Позитивні обряди здійснюються з протилежною метою — наблизити вірянина до світу священного. Крім того, Е.Дюркгейм поділяє ритуали на імітаційні, комеморативні і спокутувальні. До основних функцій ритуалів учений відносить функцію соціалізації, інтегративно-комунікативну, відтворювальну і психотерапевтичну. Сучасні дослідники виділяють календарні, сімейно-вікові й оказіональні ритуали. К. Сарингулян, згрупував ритуали за реалізацією двох протилежно спрямованих тенденцій динамічного механізму культури: віддалення і наближення. До групи функцій, які виражають дистанційовальне спрямування культури, відносяться підтримання ієрархії соціальних статусів (стратифікація); стримування імпульсивності поведінки індивідів і каналізування їх емоцій (деонтизація);

членування часу (хронометрія); сублімація психічних напружень (соціальна психогігієна). Серед функцій апроксимації, які знімають дистанцію між людьми і людьми, між людьми і часом, виділяються функції інтеріоризації соціокультурних норм, утвердження групової солідарності, фіксації і відтворення знакових систем, встановлення інформативного й емоційно-психологічного контакту з минулим (меморіалізація), ініціації и т.п. [там само, с.8-10].

Ритуали є певною послідовністю символічних дій і актів спілкування при заданості порядку дій і чіткому розподілі ролей учасників. Ритуал розподіляє час учасників, робить передбачуваною поведінку людей, тому в найбільш цивілізованих країнах зазвичай багато ритуалів (Японія, Англія, Германія та ін.), і ці ритуали ретельно виконуються [Прохоров 2011, с.16]. Поняття етикету і ритуалу співпадають в тому, що обидва поняття відносяться до системи закріплених форм поведінки і є регламентованими діями [Карасик 2002, с.104]. Водночас, як вважає В. І. Карасик, етикет є варіативним, а ритуал тяжіє до абсолютного відтворення форми певної дії, у той час як церемоніал займає проміжне становище між етикетом і ритуалом. З одного боку, це – норми не священного, а урочистого спілкування, де партнерами спілкування виступають або представники держав (дипломатичний церемоніал), або представники вищих державних органів (церемоніал нагородження) і в ході якого сутність статусу не змінюється. У ході ритуалу міняється сутність статусу людей, які виконують щось священне (обряди поховання, одруження). Як і ритуал, церемоніал тяжіє до жорсткого повторення всіх прописаних дій і не допускає варіантів. Р. Мертон відмічає, що церемонії виконують функцію посилення групової ідентичності за допомогою повторюваних заходів, під час яких роз'єднані члени спільноти об'єднуються в спільній діяльності [цит.за Карасик 2002, с.105]. Так, потиснути руку може розглядатися як етикетна, церемоніальна чи ритуальна дія [там само].

Разом із тим, у структурі культури поведінки особистості науковці виділяють «особовий» (творчий) та функціональний аспекти, що не виключає їх переплетення на практиці. Функціональна форма є характерною для типових ситуацій, що виникають у повсякденній життєдіяльності, і тому є більше пов'язаною зі стереотипами поведінки. На відміну від етикетної регуляції функціонального спілкування, «особове» не обмежується лише формальною регуляцією, оскільки міжособистісні взаємини не можуть бути статичними і тому вимагають прояву широкого спектру мотивів поведінки [Гук, с.178].

Ритуально-етикетні форми комунікативної поведінки, які засновуються на національно-культурних і соціальних стереотипних уявленнях про поведінку, яка вважається належною у відповідній системі цінностей, мають, з нашого погляду, складну структуру, яка включає низку соціокультурних виміри та семіолінгвальних аспектів їх виявлення. Вважаємо доцільним проілюструвати цю структуру на прикладі поширеної стереотипної етикетно та ритуально позначеної ситуації – подорожі на потягу, що включає також ситуацію прощання, – з якої починається відомий роман А Крісті «Смерть у Східному експресі»:

It was five o'clock on a winter's morning in Syria. Alongside the platform at Aleppo stood the train grandly designated in railway guides as the Taurus Express. It consisted of a kitchen and dining-car, a sleeping-car and two local coaches

By the step leading up into the sleeping-car stood a young French lieutenant, resplendent in uniform conversing, with a small man muffled up to the ears of whom nothing was visible but a pink-tipped nose and the two points of an upward-curved moustache.

It was freezingly cold, and this job of seeing off a distinguished stranger was not one to be envied, but Lieutenant Dubosc performed his part manfully. Graceful phrases fell from his lips in polished French. Not that he knew what it was all about. There had been rumours, of course, as there always were in such cases. The General's — his General's — temper had grown worse and worse. And then there had come this Belgian stranger — all the way from England, it seemed. There had been a week — a week of curious tensity. And then certain things had happened. A very distinguished officer had committed suicide, another had suddenly resigned, anxious faces had

suddenly lost their anxiety, certain military precautions were relaxed. And the General, Lieutenant Dubosc's own particular General, had suddenly looked ten years younger. (...)

"To-day is Sunday," said Lieutenant Dubosc. "Tomorrow, Monday evening, you will be in Stamboul."

It was not the first time he had made this observation. 8. Conversations on the platform, before the departure of a train, are apt to be somewhat repetitive in character.

"That is so," agreed M. Poirot. (...)

A cold wind came whistling down the platform. Both men shivered. Lieutenant Dubosc managed to cast a surreptitious glance at his watch. Five minutes to five— only five minutes more!

Fancying that the other man had noticed his glance, he hastened once more into speech. (...)

"Eh bien," said Lieutenant Dubosc hastily as another pause seemed to be about to occur. (...)

This must be Aleppo. Nothing to see, of course. Just a long, poorly lighted platform with loud, furious altercations in Arabic going on somewhere. Two men below her window were talking French. One was a French officer, the other was a little man with enormous moustaches. She smiled faintly. She had never seen anyone quite so heavily muffled up. It must be very cold outside. That was why they heated the train so terribly. She tried to force the window down lower, but it would not go.

The Wagon Lit conductor had come up to the two men. The train was about to depart, he said. Monsieur had better mount. The little man removed his hat. (...)

Lieutenant Dubosc was saying his parting speech. He had thought it out beforehand and had kept it till the last minute. It was a very beautiful, polished speech. Not to be outdone, M. Poirot replied in kind. ...

"En voiture, Monsieur," said the Wagon Lit conductor. With an air of infinite reluctance M. Poirot climbed aboard the train. The conductor climbed after him. M. Poirot waved his hand. Lieutenant Dubosc came to the salute. The train, with a terrific jerk, moved slowly forward.

"Enfin!" murmured M. Hercule Poirot.

"Brrrrrrrr," said Lieutenant Dubosc, realising to the full how cold he was.

"Voilà, Monsieur!" The conductor displayed to Poirot with a dramatic gesture the beauty of his sleeping compartment and the neat arrangement of his luggage. "The little valise of Monsieur, I have put it here." His outstretched hand was suggestive. 44. Hercule Poirot placed in it a folded note.

"Merci, Monsieur." The conductor became brisk and business-like. "I have the tickets of Monsieur. I will also take the passport, please." [Christie 1991, p. 7-9].

Кожний з аспектів спілкування, які наведено нижче з відповідними ілюстраціями, відбиває певну мету, цілеспрямованість поведінкових виявів і має відповідні ознаки. При цьому як у ступені закріпленості та можливості чи неможливості варіювання, так і в глибинних соціокультурних коренях цих поведінкових вимірів виявляється їх історично, традиційно і суспільно зумовлена ритуальна та етикетна сутність. Усі ці аспекти чітко структуруються і закріплюються у відповідні комунікативні схеми, які можна співвіднести з форматом мовленнєвих жанрів. У цілому, комунікативна поведінка, обов'язково спирається на етикетно-ритуальну, стереотипну складову, яка може бути включеною до реальних поведінкових проявів, як зі «знаком (-)», так і зі «знаком (+)», адже навіть ненормативні вияви комунікативної поведінки сприймаються як такі відносно певної усталеної моделі, стандарту, етикету. До таких основних соціокультурних виміри та семіолінгвальних аспектів їх виявлення у ритуально-етикетних формах комунікативної поведінки відносимо:

1. Мотиваційний (забезпечення фізичних і соціальних потреб): *Not that he knew what it was all about. There had been rumours, of course, as there always were in such cases. The General's — his General's — temper had grown worse and worse. And then there had come this Belgian stranger — all the way from England, it seemed. There had been a week — a week of curious tensity. And then certain things had happened. A very distinguished officer had committed suicide, another had suddenly resigned, anxious faces had suddenly lost their anxiety, certain*

military precautions were relaxed. And the General, Lieutenant Dubosc's own particular General, had suddenly looked ten years younger.

2. Суспільно-ціннісний (ідентифікаційний, статусний, регулювальний, ритуальний): *1) It was freezingly cold, and this job of seeing off a distinguished stranger was not one to be envied, but Lieutenant Dubosc performed his part manfully. Graceful phrases fell from his lips in polished French. 2) Lieutenant Dubosc came to the salute.*

3. Стратегічний (переважно кооперативний: інформативний, інструктивний, легітимаційний, мотивувальний тощо): *1) Monsieur had better mount. 2) "En voiture, Monsieur," said the Wagon Lit conductor.*

4. Часово-просторовий (обмеження хронотопу: циклічність, регулярність, тривалість, локалізованість): *1) It was five o'clock on a winter's morning in Syria. Alongside the platform at Aleppo stood the train grandly designated in railway guides as the Taurus Express. It consisted of a kitchen and dining-car, a sleeping-car and two local coaches. 2) "To-day is Sunday," said Lieutenant Dubosc. "Tomorrow, Monday evening, you will be in Stamboul." It was not the first time he had made this observation. Conversations on the platform, before the departure of a train, are apt to be somewhat repetitive in character.*

5. Проксемічний (фізичний і символічний: територія, власність, поводження з людиною, поводження з матеріальними і символічними об'єктами): *1) The Wagon Lit conductor had come up to the two men. 2) "The little valise of Monsieur, I have put it here."*

6. Лімітаційний (заборони і табу): *Lieutenant Dubosc managed to cast a surreptitious glance at his watch. Five minutes to five – only five minutes more! Fancying that the other man had noticed his glance, he hastened once more into speech.*

7. Сценарний (закріплена з огляду на мету даного типу інтеракції структура і послідовність мовленнєвих і немовленнєвих комунікативних ходів): *1) Lieutenant Dubosc was saying his parting speech. He had thought it out beforehand and had kept it till the last minute. 2) His outstretched hand was suggestive. Hercule Poirot placed in it a folded note.*

8. Ситуаційний (конкретні параметри даної ситуації в об'єктивному чи суб'єктивному сприйнятті): *This must be Aleppo. Nothing to see, of course. Just a long, poorly lighted platform with loud, furious altercations in Arabic going on somewhere. Two men below her window were talking French. One was a French officer, the other was a little man with enormous moustaches. . She smiled faintly. She had never seen anyone quite so heavily muffled up. It must be very cold outside. That was why they heated the train so terribly. She tried to force the window down lower, but it would not go.*

9. Прагматико-діяльнісний (досягнення комфорту, допомога, надання послуг тощо): *"Monsieur requires anything?" Monsieur demanded a small bottle of Perrier.*

10. Інтерактивний (знаки взаємодії, розуміння, взаєморозуміння): *1) The train was about to depart, he said. Monsieur had better mount. The little man removed his hat. 2) Lieutenant Dubosc was saying his parting speech. He had thought it out beforehand and had kept it till the last minute. Not to be outdone, M. Poirot replied in kind.*

11. Соціокомунікативний (правила спілкування, соціокомунікативна компетенція, урахування вимог теорії ввічливості): *1) Lieutenant Dubosc came to the salute. 2) The conductor became brisk and business-like.*

12. Рольовий (презентація і самопрезентація особи у певній соціокомунікативній ролі): *Voilà, Monsieur!" The conductor displayed to Poirot with a dramatic gesture the beauty of his sleeping compartment and the neat arrangement of his luggage. "The little valise of Monsieur, I have put it here." His outstretched hand was suggestive. Hercule Poirot placed in it a folded note.*

13. Переключення кодів (перехід до іншомовних кодів або соціально, географічно зумовлених варіантів мови): *1) Monsieur had better mount. 2) "En voiture, Monsieur," said the Wagon Lit conductor. 3) "Voilà, Monsieur!" 4) "The little valise of Monsieur, I have put it here." 5) "Merci, Monsieur."*

14. Вестиментарний (ідентифікувальний, статусний, відповідність етикету, ролі, ситуації, орієнтувальний відносно ситуації тощо): *One was a French officer, the other was a*

little man with enormous moustaches. She smiled faintly. She had never seen anyone quite so heavily muffled up. It must be very cold outside.

15. Кінетичний (сукупність дій у даній соціокомунікативній ситуації та її хронотопі): 1) *She tried to force the window down lower, but it would not go.* 2) *With an air of infinite reluctance M. Poirot climbed aboard the train. The conductor climbed after him. M. Poirot waved his hand. Lieutenant Dubosc came to the salute.*

16. Міможеституляційний (сукупність міможеституляційних виявів рольового, емоційного, оцінного, регульовального аспектів спілкування): *The conductor displayed to Poirot with a dramatic gesture the beauty of his sleeping compartment and the neat arrangement of his luggage.*

17. Фонопросодичний (мовчання, паузи, висота тону, мелодика, ритміка, інтонація, фонетичні особливості мовців): *Lieutenant Dubosc managed to cast a surreptitious glance at his watch. Five minutes to five— only five minutes more! Fancying that the other man had noticed his glance, he hastened once more into speech.*

18. Структурно-семантичний (формульний): 1) *Monsieur had better mount.* 2) *“Voilà, Monsieur!”* 3) *“Merci, Monsieur.”*

19. Ступінь фіксованості (елементи ритуалу, церемоніалу): *Lieutenant Dubosc came to the salute.*

20. Модально-оцінний (з погляду відповідності поведінки моделі, зразку, стандарту або її особистісного переживання тощо): *Lieutenant Dubosc managed to cast a surreptitious glance at his watch. Five minutes to five – only five minutes more! Fancying that the other man had noticed his glance, he hastened once more into speech.*

Таким чином, процеси регламентації, нормалізації, стандартизації, етикетизації, ритуалізації, формалізації, стереотипізації, з одного боку, а з іншого – їх послаблення, лібералізація, порушення, суб'єктивне наповнення і переживання характеризують організацію інтерактивних засад людської діяльності, окультурення і соціалізації в межах певної спільноти та в міжкультурній царині. Вони зумовлюють побудову цілісної поведінкової структури, визначеної відповідною типовою комунікативною ситуацією, кожний компонент якої має свої форми вияву, більшу чи меншу міру експліцитності і почасти є поліфункціональною складовою різних ритуалів чи етикетних стандартів, що унаочнив проведений аналіз. Він показав також, що проблеми фіксованості, стереотипності усталених інтерактивних типів комунікативної поведінки потребують **подальших розвідок**, типологізації та узагальнень з погляду сучасної дінгвокультурології і лінгвопрагматики.

Література

- Большой психологический словарь* / Под ред. Мещерякова Б. Г., Зинченко В. П. – М.: Изд-во Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. – 633 с. *Байбурин А. К.* Ритуал в традиционной культуре. Структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов / Альберт Кашфуллович Байбурин. – СПб.: Наука, 1993. – 253 с. – Режим доступу: http://www.ruthenia.ru/folklore/folklorelaboratory/4expseminar/Bajburin_Ritual.pdf. *Грушевицкая Т. Г.* Основы межкультурной коммуникации: Учебник для вузов / Татьяна Георгиевна Грушевицкая, Владимир Дмитриевич Попков, Александр Петрович Садохин. – М.: Юнити-Дана, 2003. – 352 с. *Гук О. Ф.* Аналіз поняття «культура поведінки» в гуманітарних науках / Ольга Федорівна Гук. – Режим доступу: http://www.socd.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/actprob17_173.pdf. *Емельянов В. В.* Ритуал в Древней Месопотамии / Владимир Владимирович Емельянов. — СПбЛ: «Азбука-классика»; «Петербургское Востоковедение», 2003. – 320 с. *Зайчук О. В.* Теорія держави і права: Академічний курс. Підручник / Олег Володимирович Зайчук, Наталя Миколаївна Оніщенко – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/zmist.htm. *Карасик В. И.* Язык социального статуса / Владимир Ильич Карасик. — М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. – 333 с. *Кацберт Т. Л.* Національні стереотипи в англо-німецьких відносинах: лінгвокультурний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / Тетяна Леонідівна Кацберт. – К., 2008. – 18 с. *Прохоров Ю. Е.* Русские: Коммуникативное поведение: Учеб. пособие / Юрий Евгеньевич Прохоров, Иосиф Абрамович Стернин. – 4-е изд. стереотип. – М.: Флинта: Наука, 2011. – 238 с. *Стернин И. А.* Понятие коммуникативного поведения и проблемы его исследования / Иосиф Абрамович Стернин. // Русское и финское коммуникативное поведение.– Вып.1. –Воронеж: Изд-во ВГТУ, 2000. – С. 4-20. *Формановская Н.И.* Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Наталья Ивановна Формановская. – М.: Русский язык, 2002. – 216 с. *Christie A.* Murder on the Orient Express / Agatha Christie. – N.Y.: Harper Paperbacks, 1991. – 137 p.